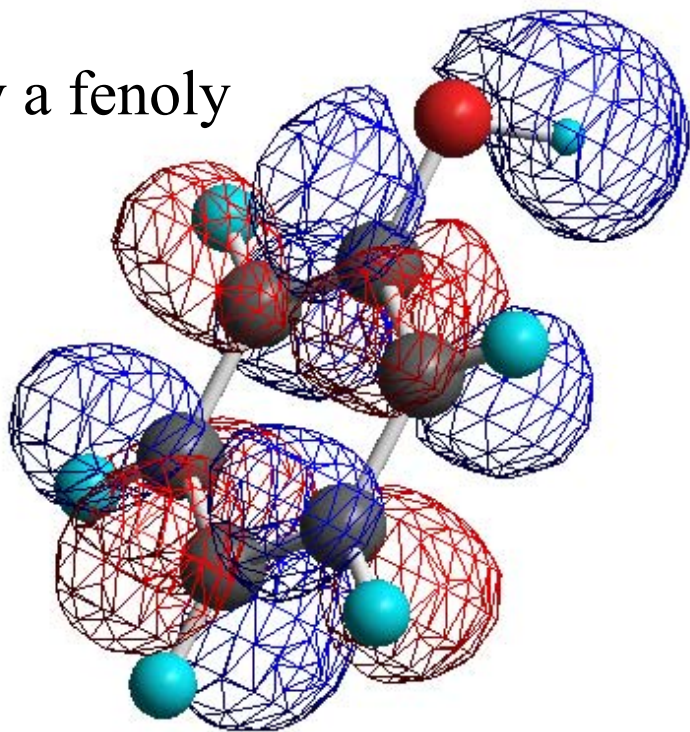

Organická chemie pro biochemiky I

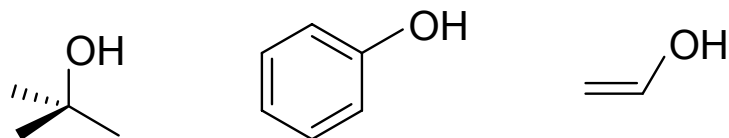
část 10

alkoholy a fenoly

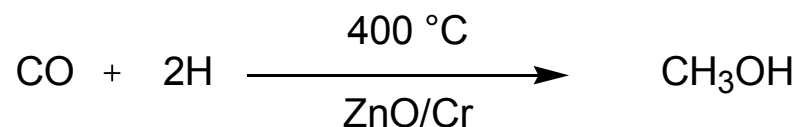

hydroxyderováty uhlovodíků

alkoholy (alifatické), fenoly (aromatické alkoholy), aj. (alkoholy na dvojně vazbě)
enoly

jen v USA se ročně vyrobí 6,5 miliardy litrů methanolu reakcí

je to vedle ethanolu nejpoužívanější chemikálie

alkoholy se vyskytují v přírodě

jednoduché alkoholy se vyrábějí tradičně kvašením (ethanol) či suchou destilací dřeva (dřevný líh)

poznámka na okraj

Zajímavé je, že slovo alkohol se vyvinul z francouzského přepisu latinského výrazu odvozeného z arabského *al-koh'l*, původněji hebrejského *kahala*, z *kahal*, barviti.

Slovo označovalo „jemný kovový prášek používaný v Orientě k barvení očních víček“, zřejmě stibnit Sb_2S_3 a poté, extensí ke kapalinám a sublimaci (extrakci prášku): esence, quintesence, duše, získaná destilací či 'rektifikací'.

destilace zkvašených cukrových roztoků

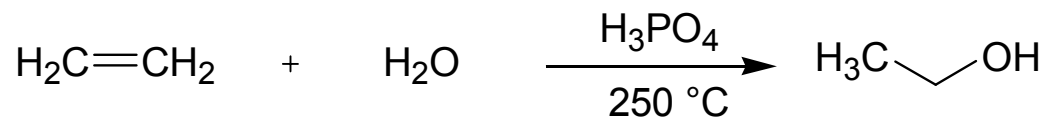
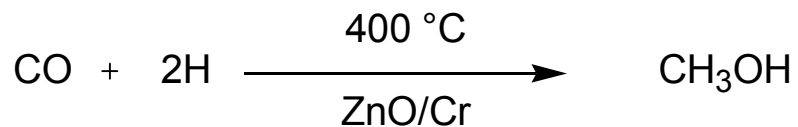
poskytne zejména ethanol, leč celou řadu dalších dobrot, m.j.:

• methanol	64.7
• (ethanol	78.4)
• 2-propanol	82.4
• 3-methyl-1-butanol	99.5
• voda	100
• butan-1-ol	117
• pentan-1-ol	138
• hexan-1-ol	157

při destilaci se uplatní tvorba tzv. azeotropických směsí

výroba

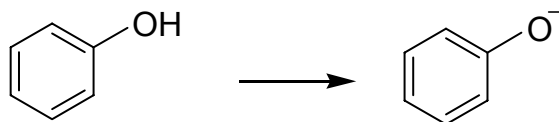
ethanolu se stále vyrábí značné množství i kvasným způsobem
(synthetický líh se v potravinářství nepoužívá)

alkoholy a fenoly mají na kyslíku podobnou geometrii a uspořádání elektronů jako voda

kyslík je sp^3 -hybridizován a vazba R-O-H má úhel 109°

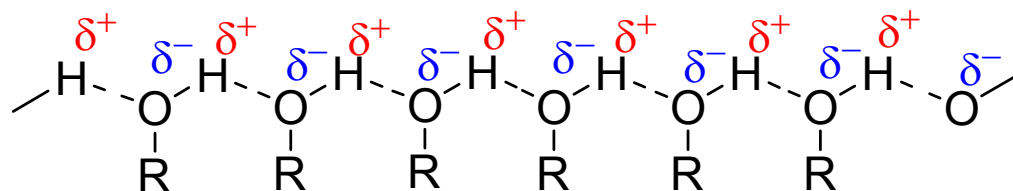
alkoholy i fenoly se značně liší od uhlovodíků od kterých jsou odvozeny jsou polárnější, rozpustnější ve vodě, mají vyšší bod varu

alkoholy jsou velmi slabé kyseliny, fenoly středně silné

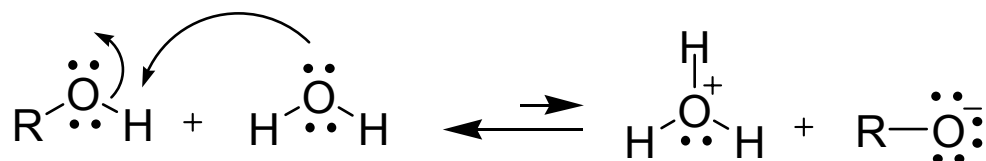
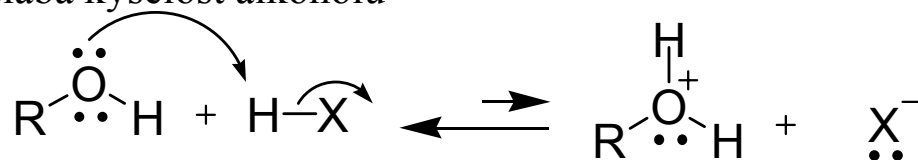

tvoří s basemi soli (alkoholáty, alkoxidy, fenoláty), které, zejména u alifatických alkoholátů jsou silnými basemi NaOMe, NaOEt aj.

jejich vlastnosti jsou ovlivněny, podobně jako u vody, tvorbou vodíkových můstků

z přítomnosti volných elektronových párů se odvozuje i slabá basicita a slabá kyselost alkoholů

u fenolů kyselost zvýšena, neboť vstupuje do interakce MO aromátu a ne vazebné elektronové páry kyslíku, čímž je anion stabilizován

kyselost alkoholů

$(\text{CH}_3)_3\text{C-OH}$	18
$\text{CH}_3\text{CH}_2\text{OH}$	16
VODA	15
CH_3OH	15
$\text{CF}_3\text{CH}_2\text{OH}$	12
p-aminofenol	10
p-methoxyfenol	10
p-methylfenol	10
fenol	9
p-chlorfenol	9
p-bromfenol	9
p-nitrofenol	7
2,4,6-trinitrofenol	1
(kyselina pikrová)	

stericky blokované alkoholy
mají elektronové páry na kyslíku
méně přístupné a tudíž méně
náchylné ke stabilizaci tvořením
vodíkových mostů

elektrony přitahující skupiny
stabilizují anion lepším sdílením
záporného náboje

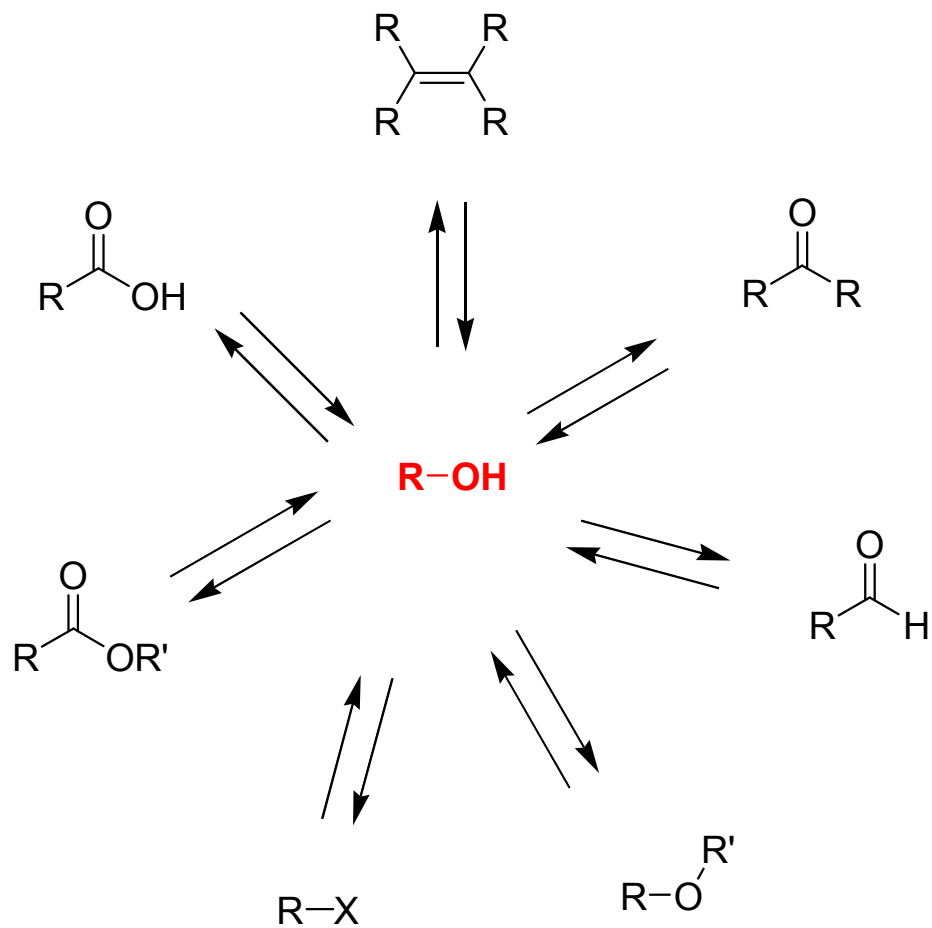
fenoly jsou milionkrát kyselější než
alkoholy

elektrony dodávající skupiny
destabilizují anionty
alkoholy jsou méně kyselé

methanol, bezbarvá voňavá kapalina, t.v. 65 °C, hořlavá, bod zápalu 11 °C, teplota samovznícení 464 °C, rozpustný ve vodě, oproti tradici a legislativě toxická dávka se pohybuje mezi 30 a 250 ml

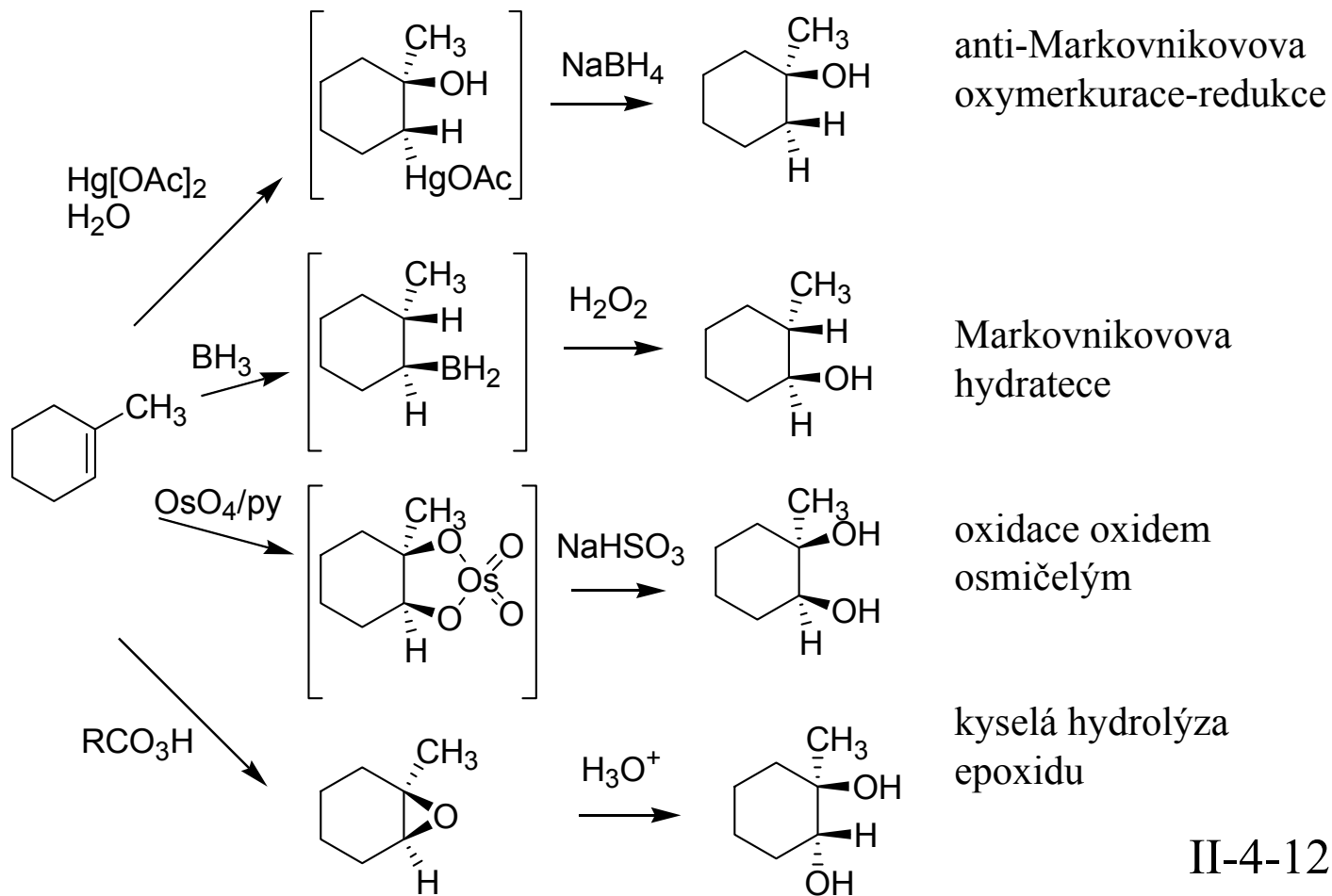
ethanol, bezbarvá voňavá kapalina, t.v. 78 °C, hořlavá, bod zápalu 13 °C, teplota samovznícení 363 °C, rozpustný ve vodě, toxická dávka je nad 60 ml

fenol, páchnoucí pevná látka, t.t. 40 °C, t.v. 182 °C, rozpustný ve vodě, letální dávka pro člověka je nad 50 mg/kg; tj asi 1 g leptá kůži, páry i oči, inhalace přivodí edém, působí na CNS, srdce, játra, ledviny

alkoholy mají pro organickou syntézu zásadní význam

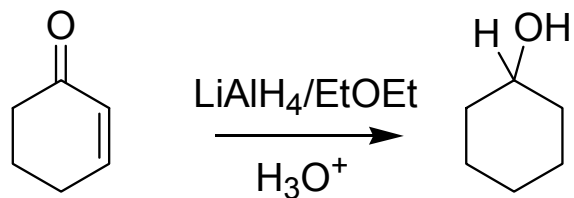
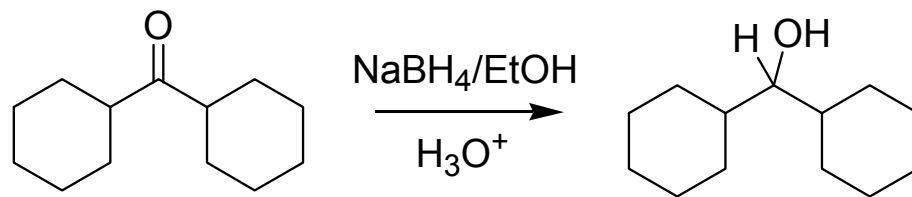
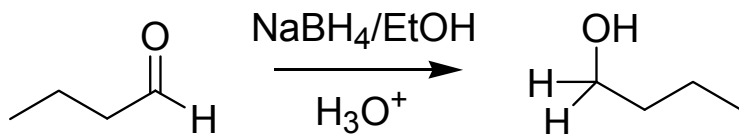
příprava alkoholů
z nenasycených uhlovodíků

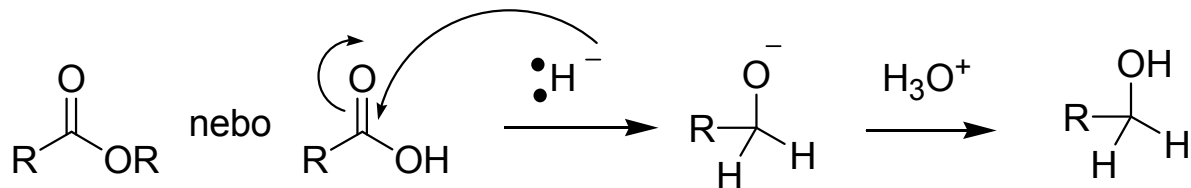
příprava alkoholů
z karbonylových sloučenin redukcí

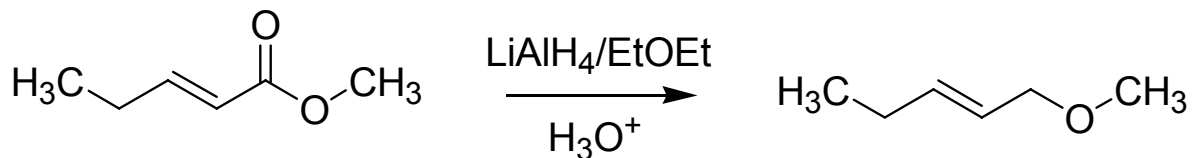
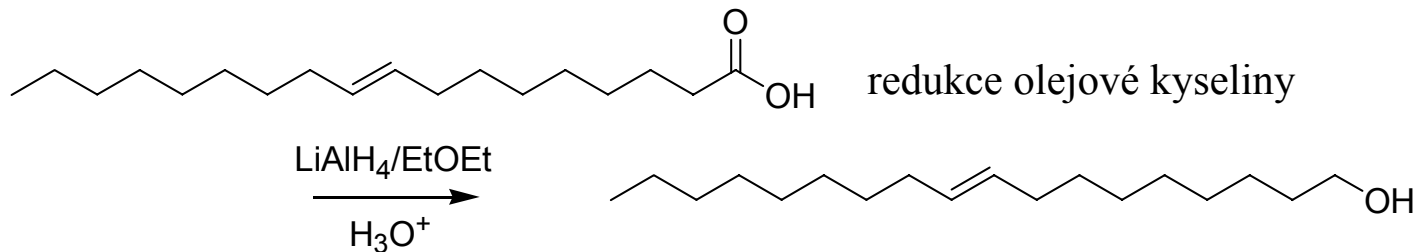
příklady

příprava alkoholů
z karboxylových kyselin a esterů, redukcí

příklady

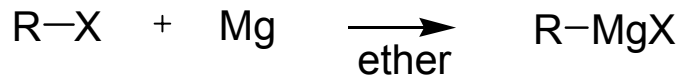

NaBH_4 redukuje ester pomalu a kyselinu nikoli

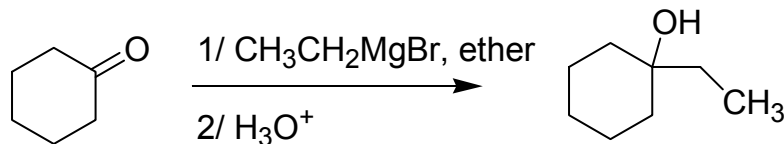
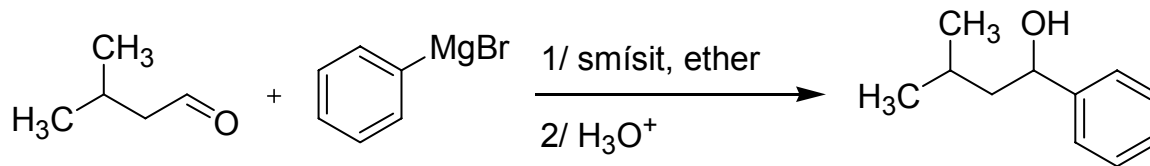
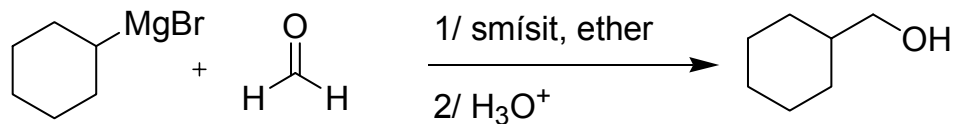
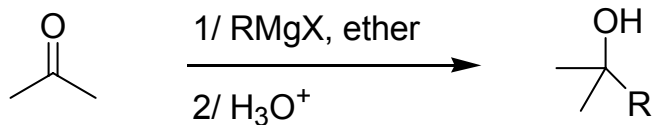
LiAlH_4 redukuje oboje

příprava alkoholů

z ketonů a Grignardových sloučenin, prodloužení uhlíkatého řetězce

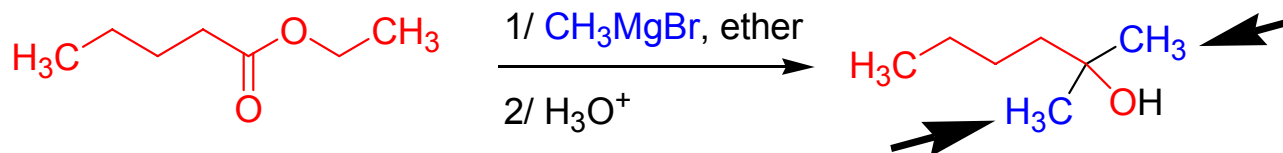

R je 1°, 2°, 3° alkyl, aryl či vinyl, X je Cl, Br, I

příprava alkoholů

z esterů a Grignardových sloučenin, prodloužení uhlíkatého řetězce
(kyseliny takto nereagují, ty Grignardovu sloučeninu rozloží)

Tato Grignardova reakce nemůže být provedena, vzhledem k přípravě Grignardova činidla, u látek s -OH, -SO, -NH, a -COOH skupinami, protože je jimi Grignardovo činidlo protonováno

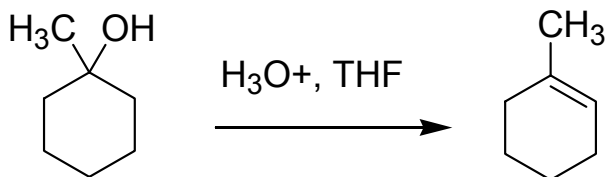
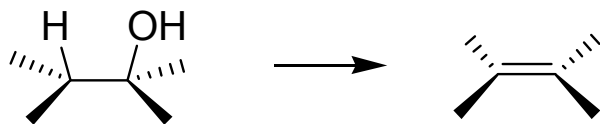
ale ani u látek s

-CHO, -CO-R, -CO-NR₂, -CN, -NO₂ a -SO₂R, protože se na tyto skupiny Grignardovo činidlo aduje samo

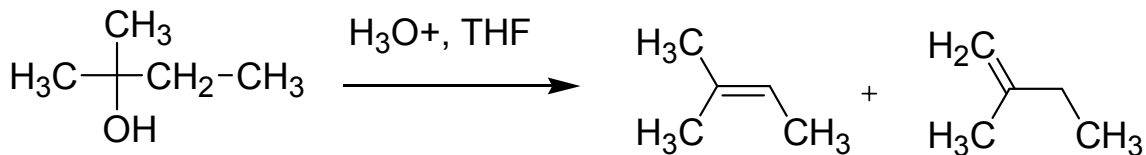
reakce alkoholů

můžeme formálně rozdělit na reakce na vazbě C-O a na vazbě O-H

dehydratace

Zajcevův
více substituovaný -en

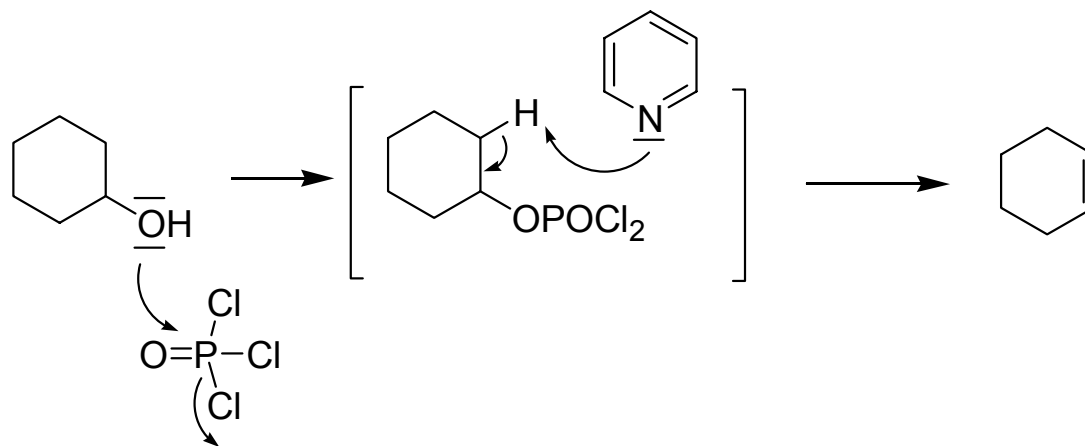
hlavní produkt
Zajcevův
více substituovaný -en

Pokud nedojde k dehydrataci v kyselém prostředí, je možno použít POCl₃ v pyridinu

reakce alkoholů

můžeme formálně rozdělit na reakce na vazbě C-O a na vazbě O-H

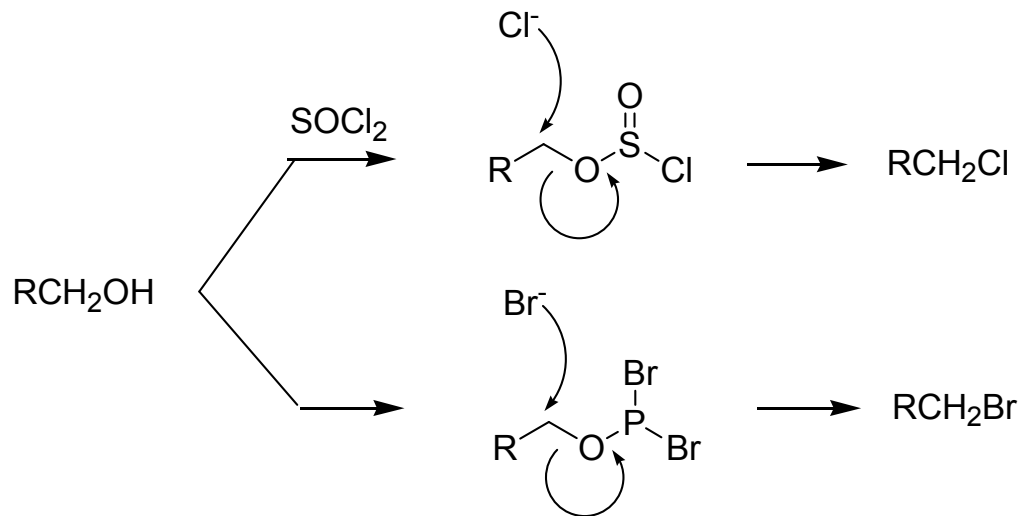
dehydratace alkoholů

reakce alkoholů

záměna hydroxyly halogenem,

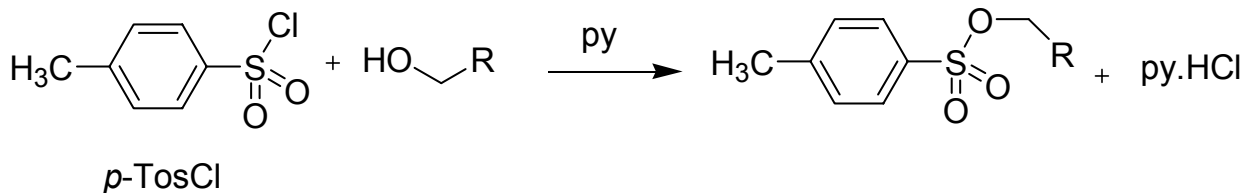
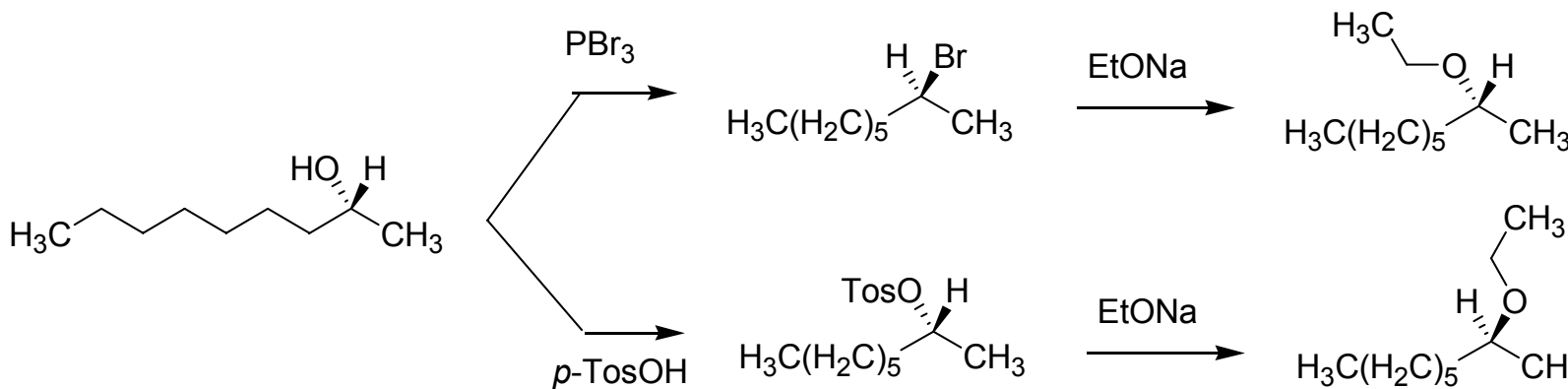
obvykle probíhá působením SOCl_2 anebo PBr_3

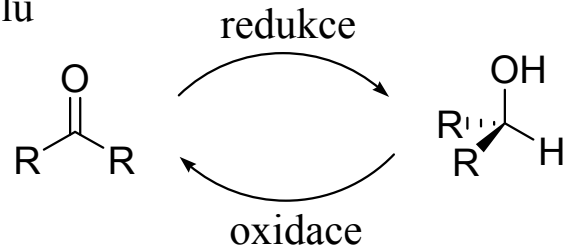
reakce alkoholů

konverze alkoholů na tosyláty,

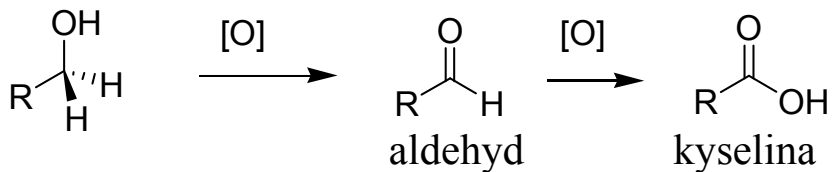
úvaha o stereochemii spojená s předchozí poznámkou o reakci na uhlíku či kyslíku alkoholu

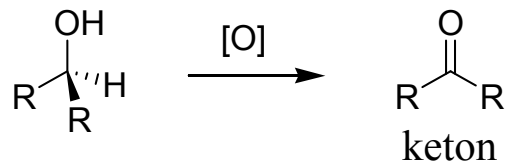
oxidace alkoholů

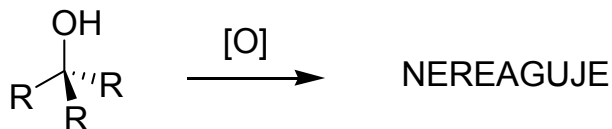
1°, primární

2°, sekundární

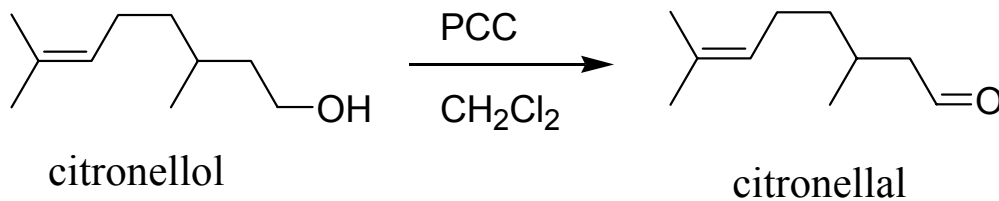
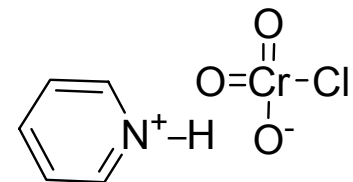

3°, terciární

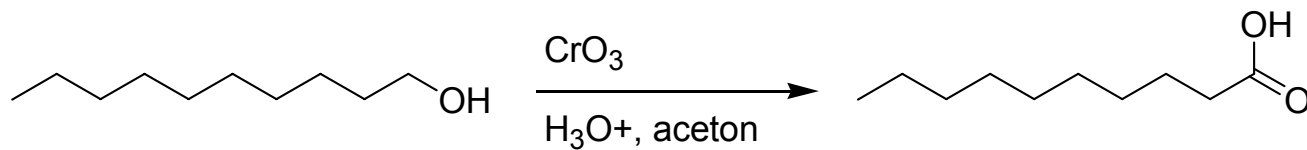

oxidace alkoholů

v laboratoři nejlépe pyridinium chlorochromátem, PCC

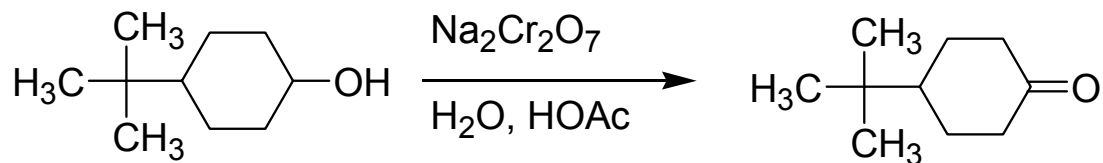

do druhého stupně (na kyselinu) obvykle samotným CrO_3

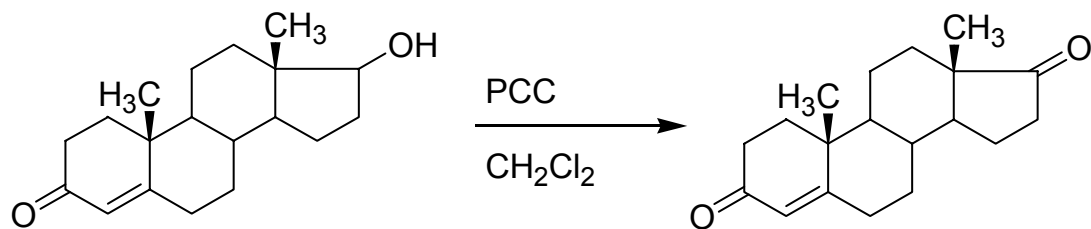

oxidace alkoholů

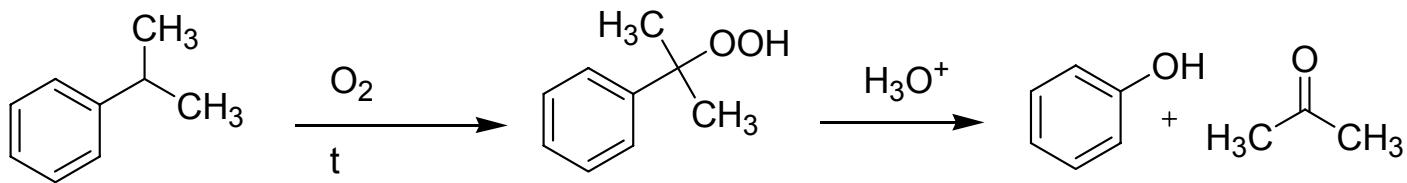
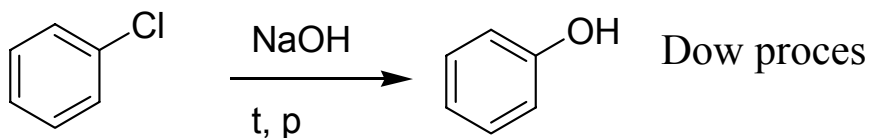
v provozu, například laciným dvojjchromanem

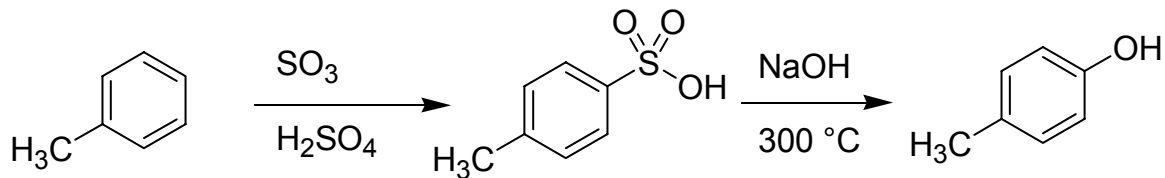
při laboratorní oxidaci testosteronu
zvolíme raději PCC

příprava fenolů

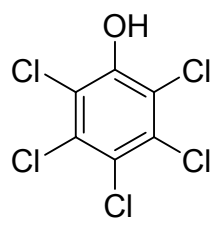
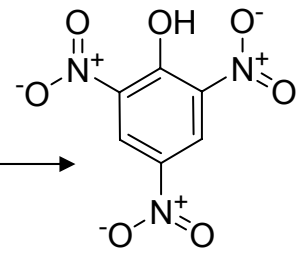
radikálová oxidace kumenu vzduchem a kyselý rozklad kumen hydroperoxidu

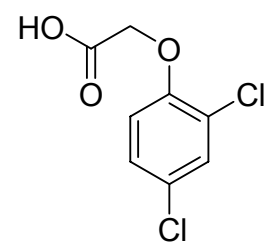
rozkladem aromatických sulfonových kyselin

použití fenolů

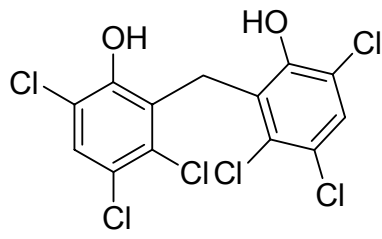
sám fenol se používá pro výrobu kys. pikrové
bakelitu, pryskyřic a pojidel

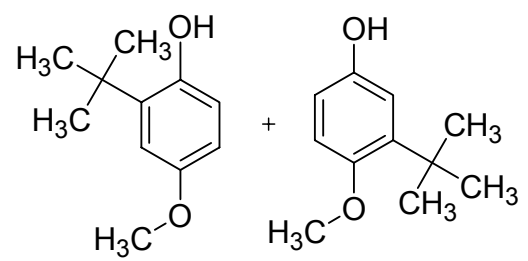
pentachlorofenol
ochrana dřeva

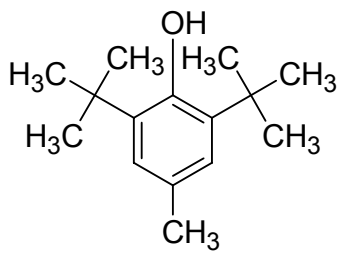
2,4-D
herbicid

hexachlorofen
antiseptikum

BHA
konzervační činidlo na potraviny

BHT
konzervační činidlo na potraviny

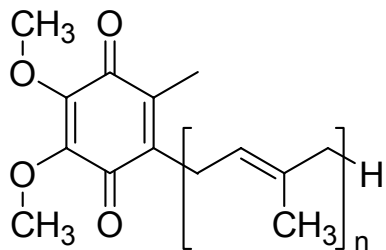
reakce fenolů

OH skupina je silně aktivující ortho- a para- dirigující substiuent
fenoly podstupují velmi dobře elektrofilní substituce jako halogenace, nitrace,
sulfonace a Friedelovy-Craftsovy reakce

navíc, mají zajímavé možnosti oxidace:

chinon a hydrochinon

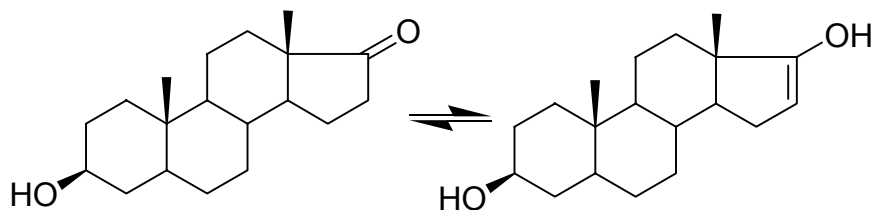
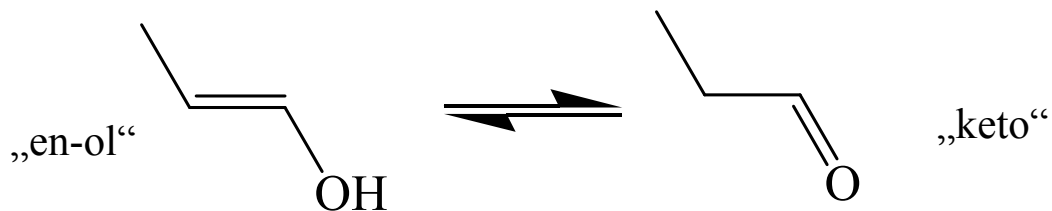

ubichinony, $n = 1-10$
účastní se procesu dýchání

enoly

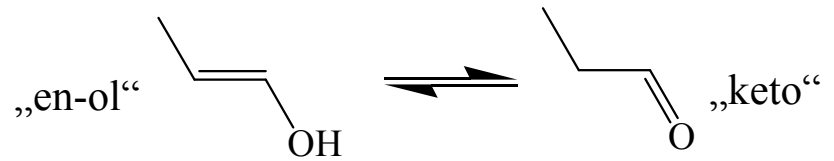
■ keto-enol tautomerie

druh izomerie kdy spolu o existenci soutěží např. více či méně stálé sloučeniny s hydroxyskupinou na dvojně vazbě a keton (aldehyd); to je pak případ keto-enol tautomerie

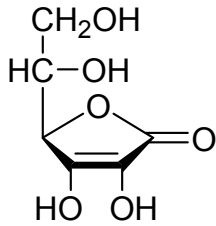

enoly

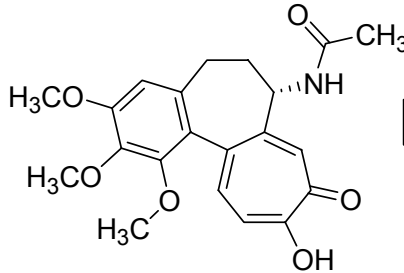
keto-enol tautomerie

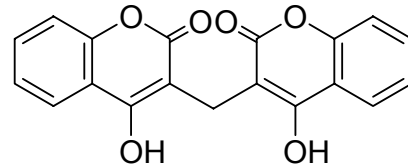
enoly, pokud to není případ, kdy je toto uskupení favorizováno nějakou specifickou příčinou (elektronické či sterické poměry), jsou méně stálé než ketony a velmi rychle se na ně přeměňují; některé jsou však stálé, např.:

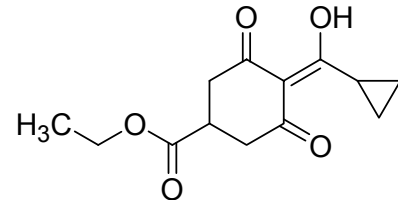
askorbová
kyselina

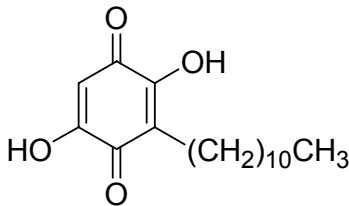
kolchicein
z ocůnu

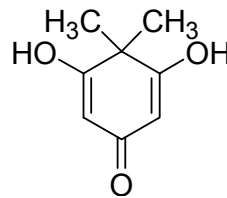
dikumarol
antikoagulant

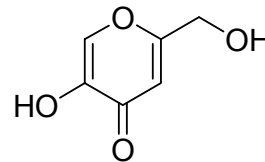
Trinexapac-ethyl
růstový stimulant
rostlin

embelin
anthelmintikum

kyselina filikinová
v kapradě

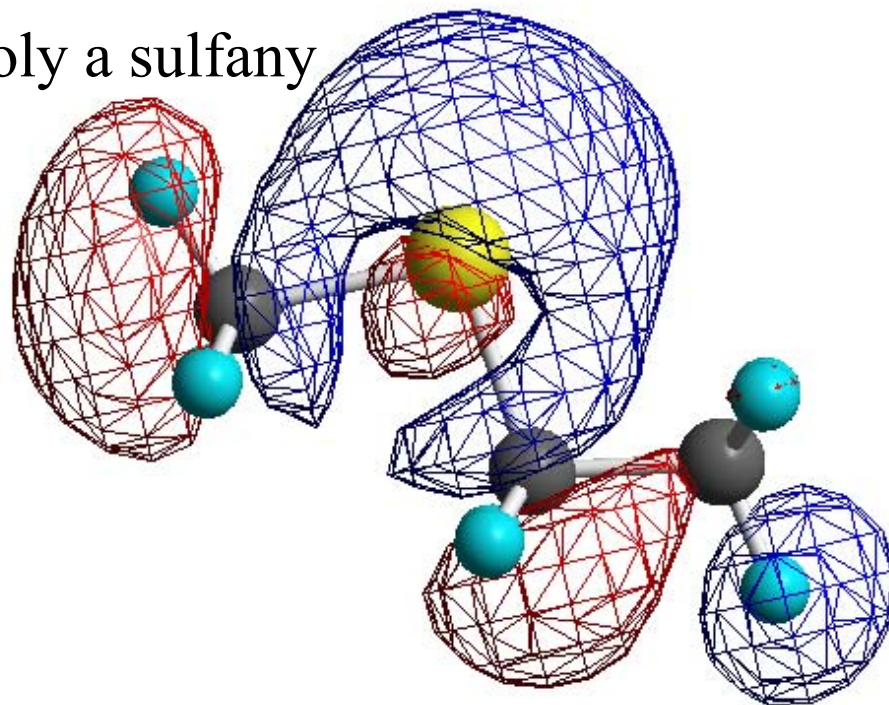

kyselina kojová
potravní aditivum
antibiotikum

II-4-28

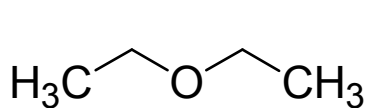
ethery, epoxidy

thioly a sulfany

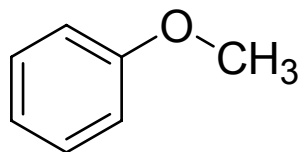

ethery

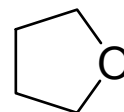
alifatické, aromatické, cyklické

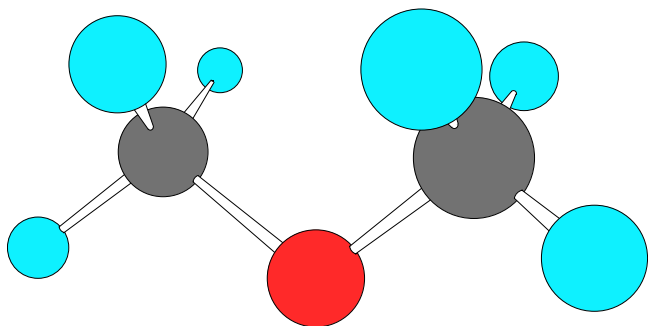
dimethylether

fenylmethylether
anisol

tetrahydrofuran

kyslík v sp^3 -hybridizaci

úhel vazeb vycházejících z kyslíku 112°

elektronegativní kyslík se svými ne vazebnými
elektrony vnáší do molekuly polarizaci

teploty varu jsou lehce vyšší než u odpovídajících
uhlovodíků

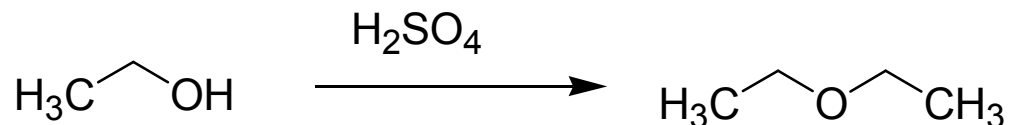
ethery

alifatické, aromatické, cyklické

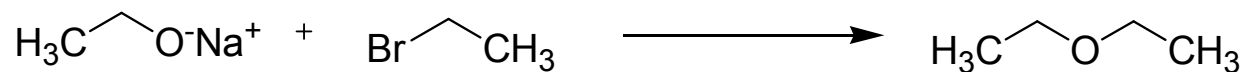
diethylether je těkavá kapalina s charakteristickým zápachem, velmi hořlavá, t.v. 35 °C, bod zápalu -45 °C, teplota samovznícení 180 °C, výbušná směs 2-36 %, nepříliš reaktivní, málo rozpustná ve vodě
používá se široce jako rozpouštědlo
má narkotické účinky, negativní účinky na vývoj plodu, toxicita nízká

anisol, fenylmethylether, voňavá bezbarvá kapalina t.v. 154 °C
používá se jako rozpouštědlo, ve voňavkářství a organické syntéze
odmašťuje a dráždí kůži, dráždí oči a dýchací trakt
toxicita je mírná p.o. u krys je 3700 mg/kg

symetrické ethery se připraví dehydratací alchoholů kyselinou sírovou

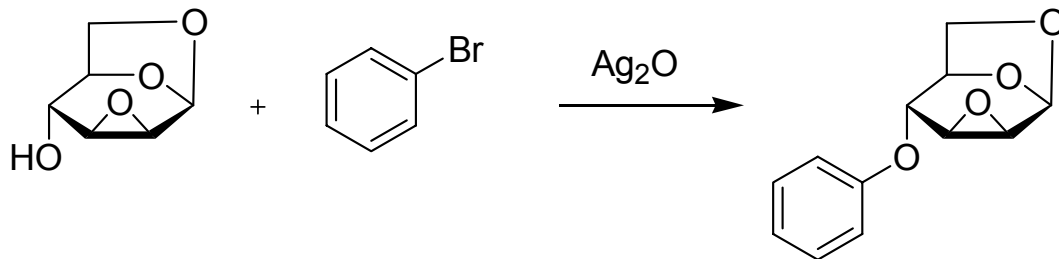
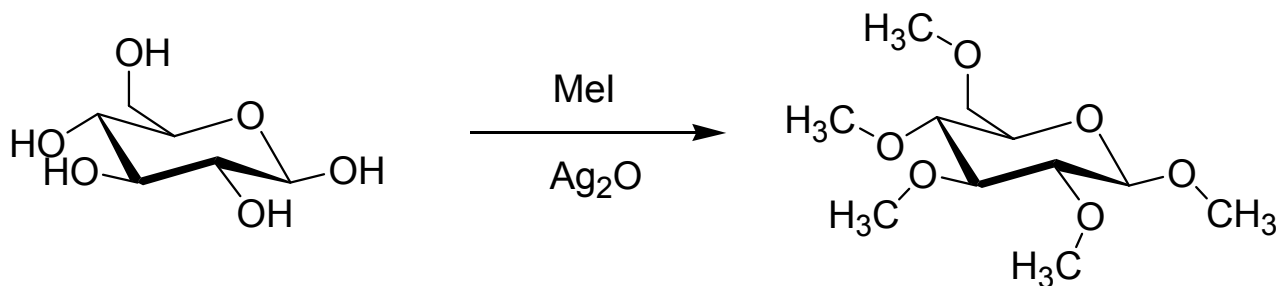

Williamsonova syntéza etherů je reakcí kovových alkoxidů s primárními alkylhalogenidy

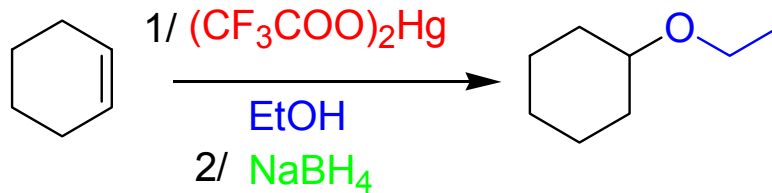
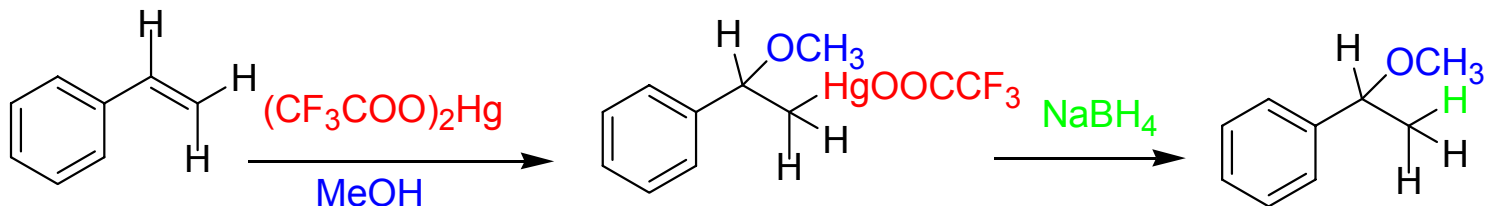
reakce probíhá $\text{S}_{\text{N}}2$ mechanismem a používá se pro přípravu symetrických i asymetrických etherů

obměnou Williamsonovy syntézy etherů je reakce alkoholu s alkylhalogenidem a oxidem stříbrným

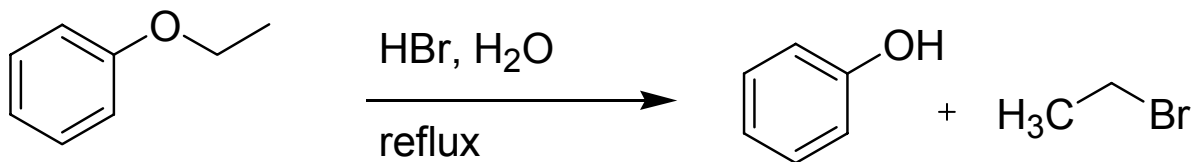
alkomerkurace alkenů

reakce dvojné vazby s vodou či alkoholem je katalyzována octanem rtuťnatým, trifluoracetát rtuťnatý funguje ještě lépe

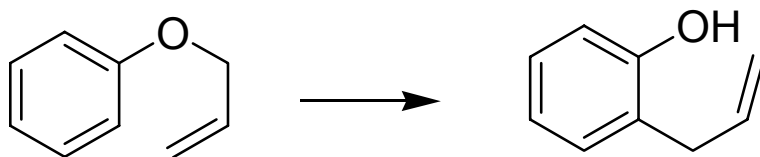
reakce etherů

kyselé štěpení

Claisenův přesmyk

specifický pro allylaryletery $\text{Ar-O-CH}_2\text{CH=CH}_2$

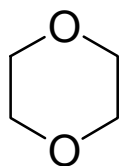

reakce probíhá přes cyklický meziprodukt za zvýšené teploty

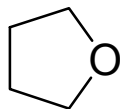
cyklické ethery a epoxidy

epoxidy jsou tříčlenné cyklické ethery

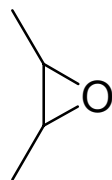
cyklické etherové uspořádání je někdy chápáno jako anhydromůstek

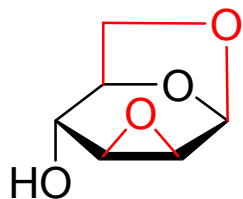
1,4-dioxan

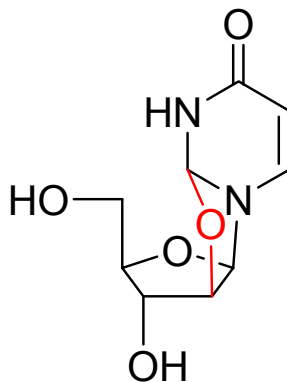
tetrahydrofuran

1,2-dimethyloxiran
epoxid

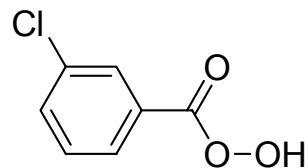
1,6-2,3-dianhydro- β -D-*manno*-hexopyranosa

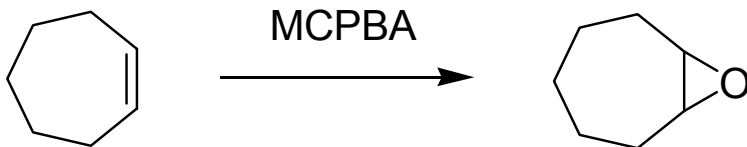
2,2'-anhydro-uridin

tříčlenné cyklické ethery, epoxidy jsou poněkud odlišné od ostatních etherů
jejich kruh je napnutý a snadno se otevírá

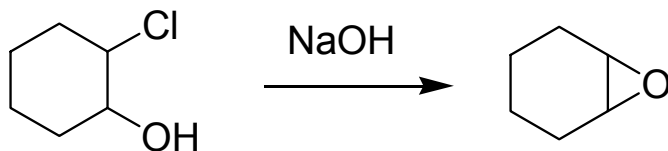
připravují se oxidací dvojně vazby

MCPBA
metachloroperbenzoová
kyselina

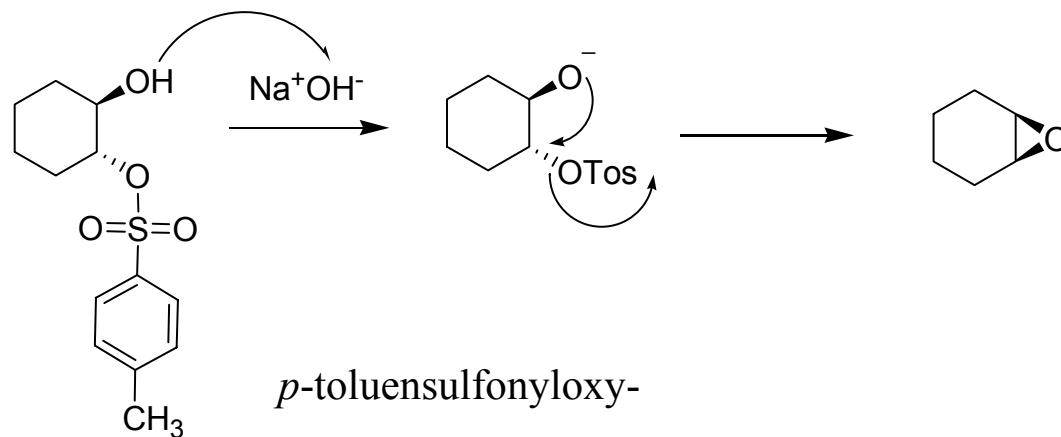
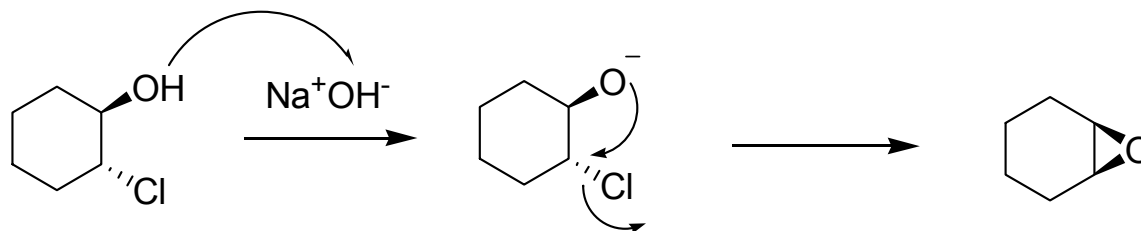

halogenalkoholy podléhají intramolekulární Williamsonově reakci
za tvorby epoxidů

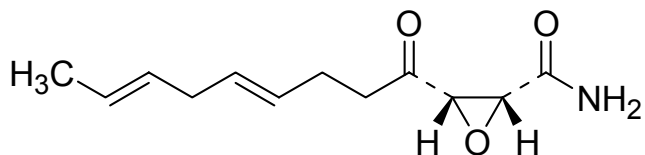

tříčenné cyklické ethery, epoxidy

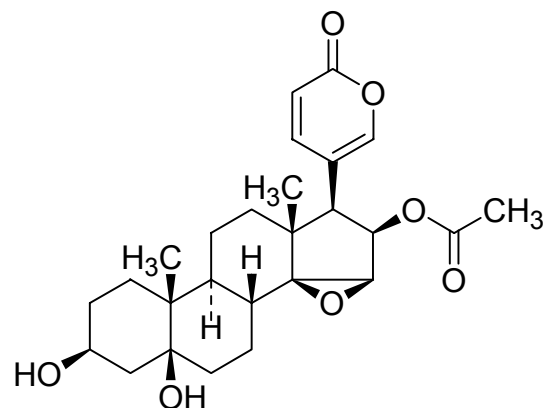
se připravují i basicky katalyzovanou obměnou této reakce, kde jako dobře odstupující skupina působí tosylát

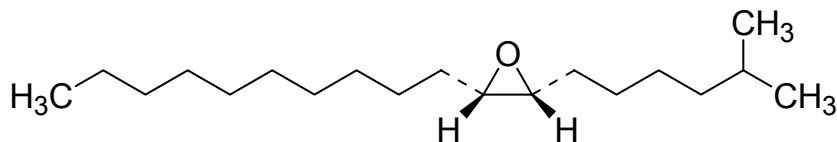
epoxidy jsou dostatečně stálé a vyskytují se i jako přírodní látky a používají v průmyslu

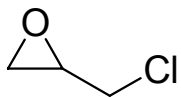
cerulenin
protiplísňové antibiotikum

cinobufotalin
kardiotonikum z ropušího jedu

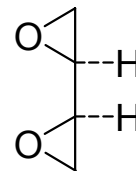
disparlur,
pohlavní feromon motýla *Lymantria dispar*

epichlorhydrin
rozpuštědlo

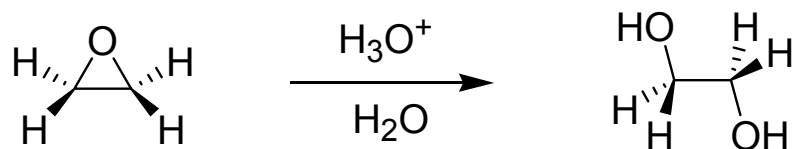
ethylenoxid
rozpuštědlo, sterilizační činidlo
meziprodukt, fungicid

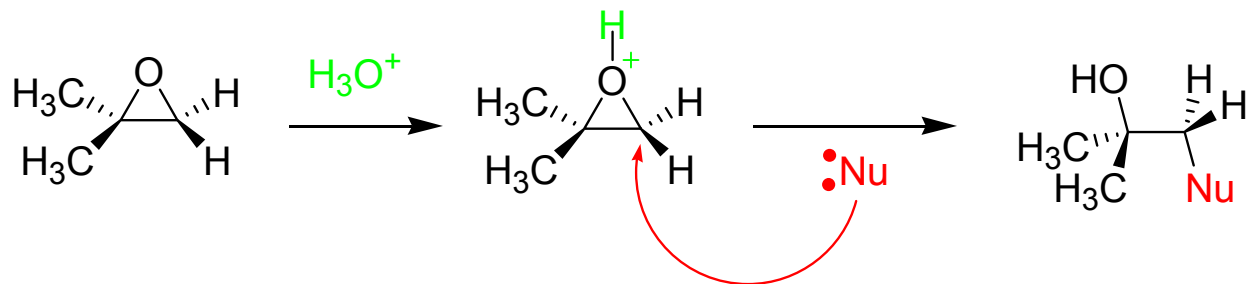
erythritol anhydrid
síťovadlo při výrobě
polymerů a vláken

reakce epoxidů

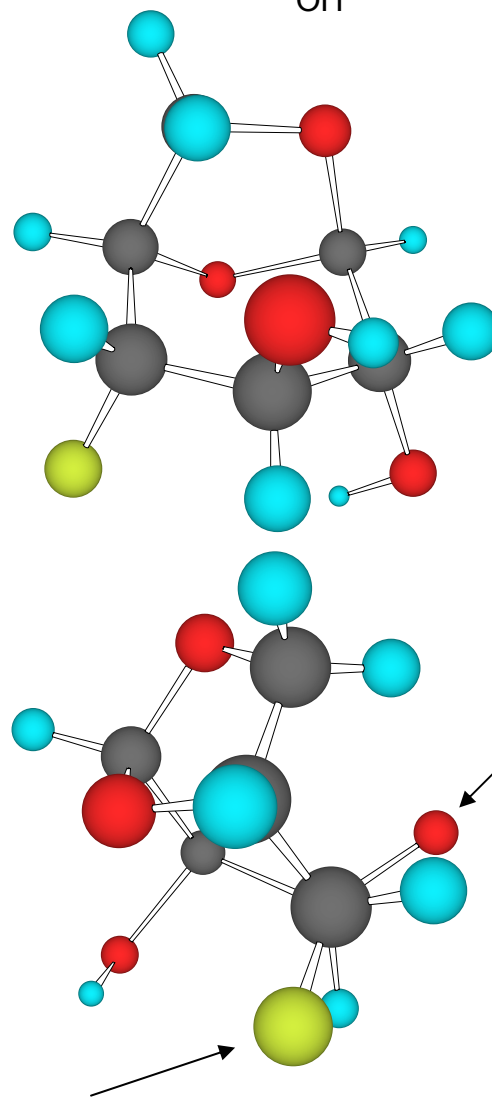
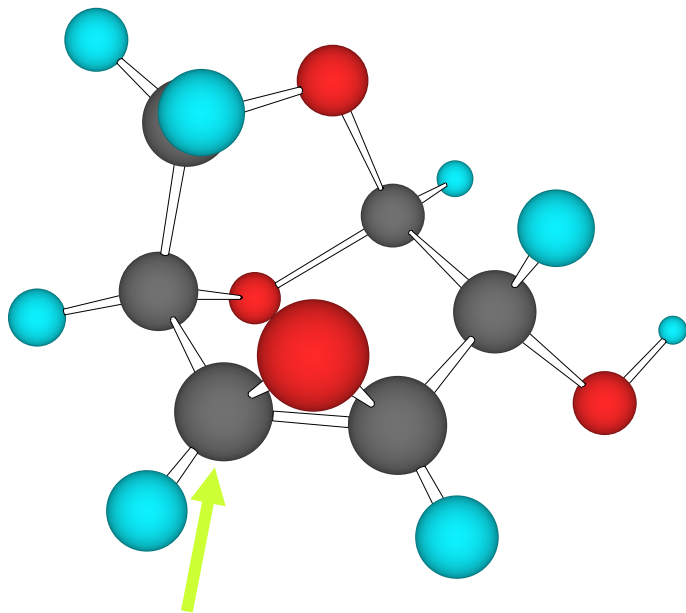
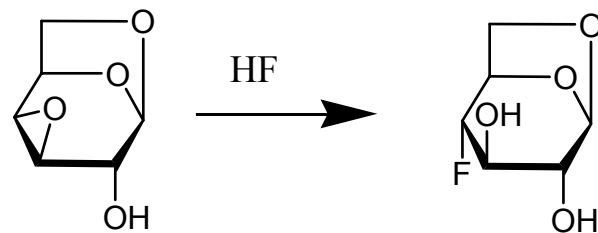
kyselé otevírání kruhu připomíná kyselé štěpení etherů

atak na epoxid je z druhé strany než je epoxidový kyslík, na
nejpřístupnějším uhlíku; vzniká vicinálně substituovaný hydroxyderivát s
trans orientací

atak na epoxid je z druhé strany než je epoxidový kyslík, na nejpřístupnějším uhlíku

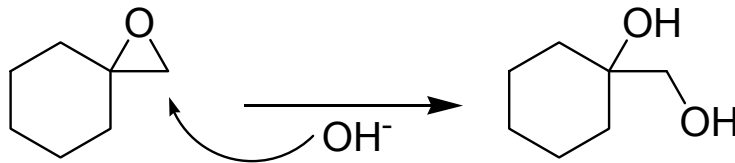
Fürstovo-Plattnerovo pravidlo

epoxid (na rigidním skeletu) se otevírá nukleofilním atakem převážně na trans-diaxiální produkt

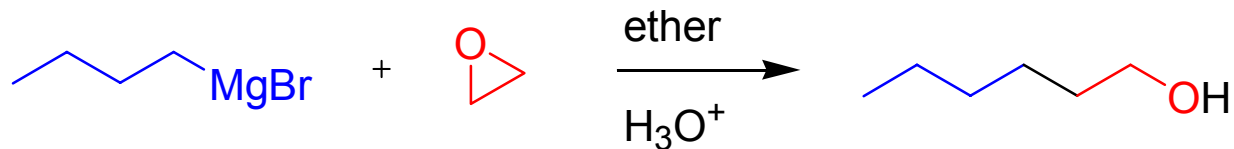
142.2 °

II-4-41

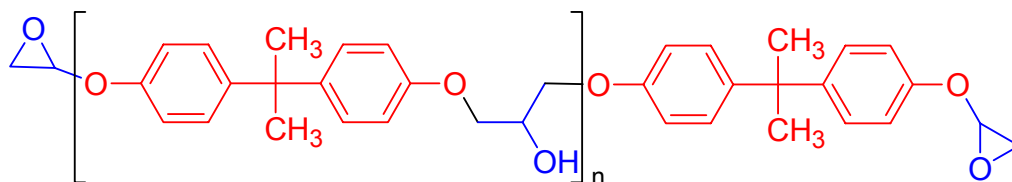
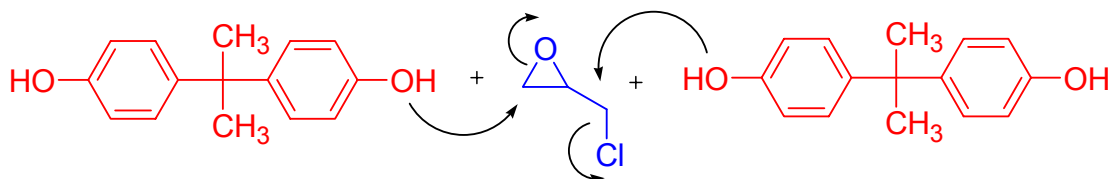
basické štěpení epoxidů

na rozdíl od etherů jsou epoxidy štěpeny basicky, špatně odstupující kyslíková skupina je aktivována vnitřním pnutím tříčlenného kruhu
regioselektivita a stereoselektivita je podobná jako u kyselě katalyzované reakce vzniká vicinální trans produkt atak je na méně substituovaný uhlík
podobně reagují i Grignardovy sloučeniny

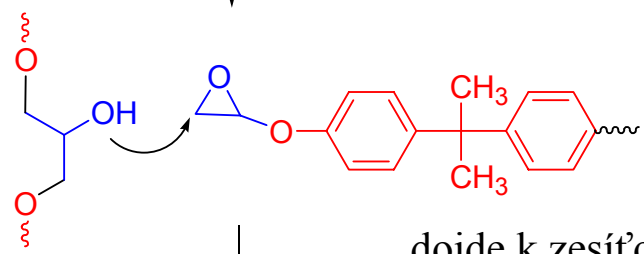

epoxidové pryskyřice a lepidla

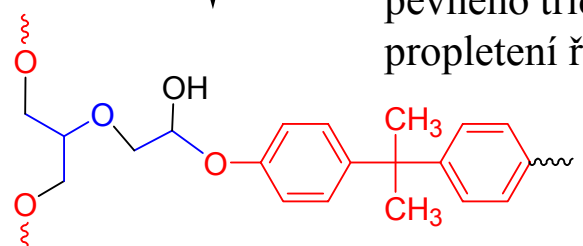

kopolymer obsahující na
koncích epoxidy a v
řetězci OH-skupiny
„PREPOLYMER“

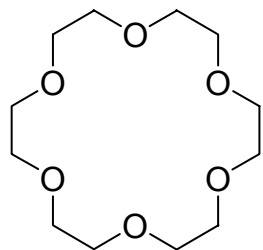
R_3N báze - TUŽIDLO

dojde k zesíťování a vytvoření velmi
pevného třídimenziálního
propletení řetězců prepolymeru

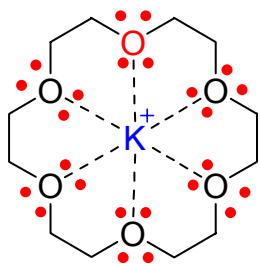
crowny, korunové ethery

18-crown-6

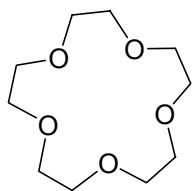
vzdálenost mezi kyslíky 536pm (5,36 Å)

crowny mohou do své kavity pojmout kation (velikost kavity odpovídá velikosti iontu, pro 18-C-6 je to např. K^+) a zůstavit aniont „nahý“ takový pak velmi dobře reaguje

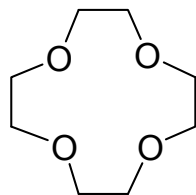

MnO_4^-

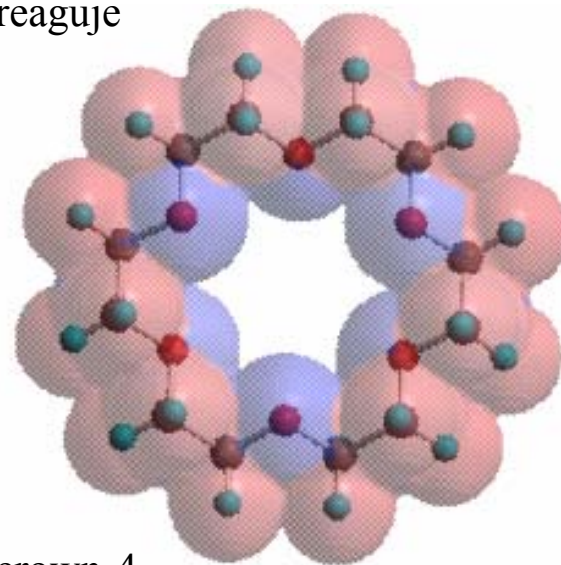
komplex $KMnO_4$
a 18-crown-6
je rozpustný v
benzenu

15-crown-5
pro sodík

12-crown-4
pro lithium

II-4-44

deriváty sulfanu (sirovodíku H₂S)

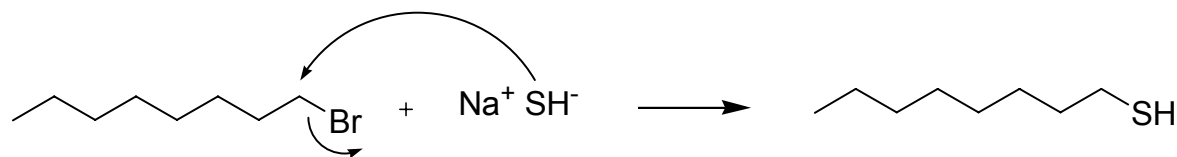
thioly R-SH, sirná analoga alkoholů

-thiol

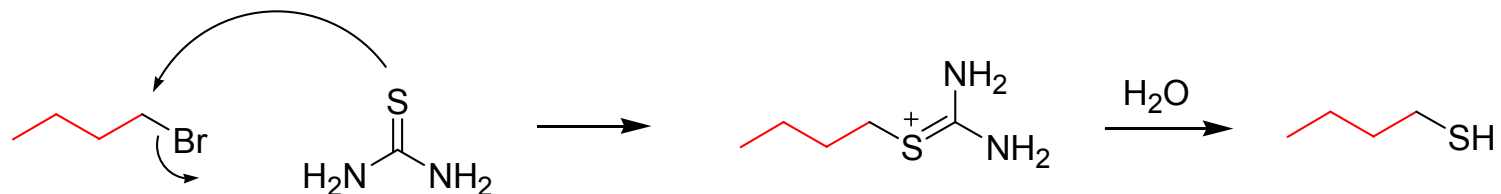
sulfany, sulfidy, thioethery, R-S-R', sirná analoga etherů

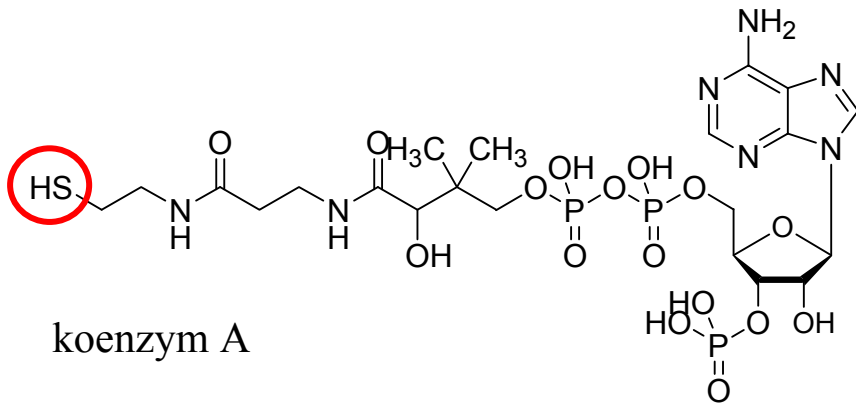
-sulfanyl-

thioly připravujeme S_N2 substitucí alkyhalogenidů aniontem SH⁻

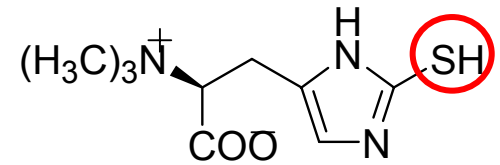

často ovšem reakce běží dál a vzniká symetrický derivát R-S-R'
z toho důvodu se jako donor síry používá thiomocovina

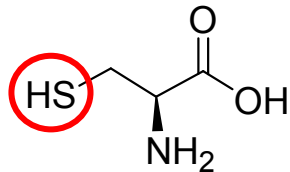

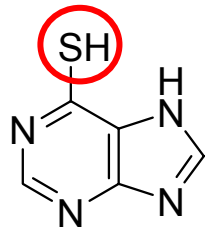
koenzym A

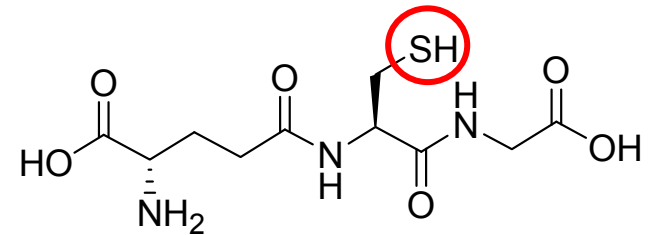
ergothionein
nalezen v tělech savců

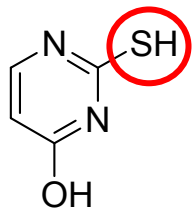
L-cystein
přirozená aminokyselina

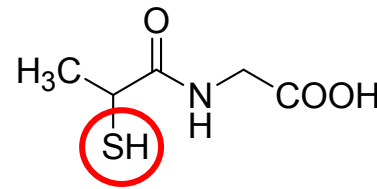
merkaptopurin
antineoplastikum

glutathion
nízkomolekulární thiol z buněk
zvířat a rostlin

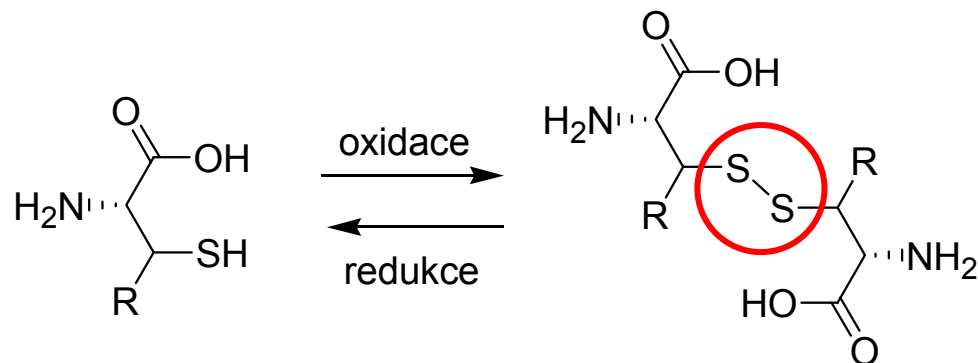

2-thiouracil
lék na hyperthyroidismus,
anginu pectoris a
srdeční insuficienci

tiopronin
antidotum při otravě těžkými kovy

thioly jsou bromem či jodem oxidovány na disulfidy, děj, který způsobuje tvorbu „disulfidických můstků“ mezi aminokyselinami obsahujícími síru a stabilizaci struktury „síťováním“

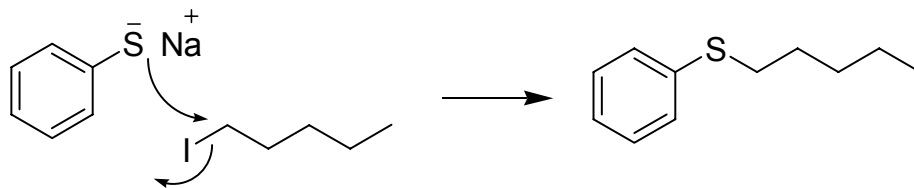

v laboratoři provádíme oxidaci např. jodem, redukci zinkem v kyselém prostředí

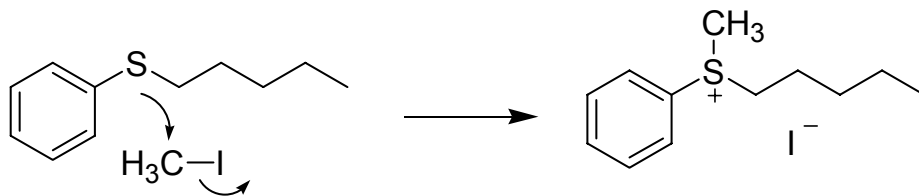
v živých organizmech zajišťují oxidaci i redukci enzymy

alkylsulfany

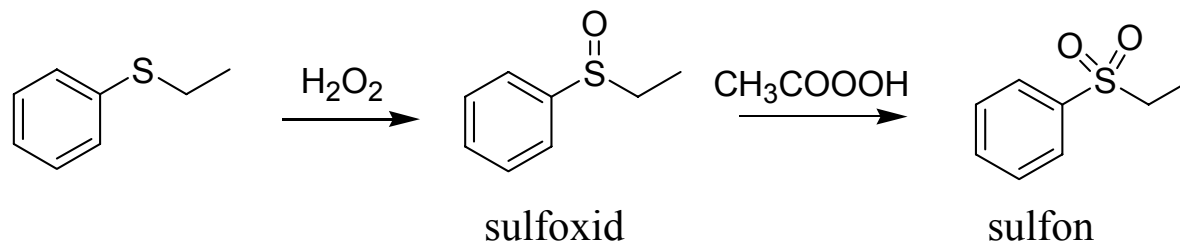
thiol je basí převeden na thiolátový anion a ten reaguje s alkylhalogenidem

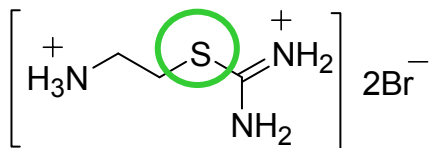

podobně jako aminy se mohou dále alkylovat na trialkylsulfoniové soli

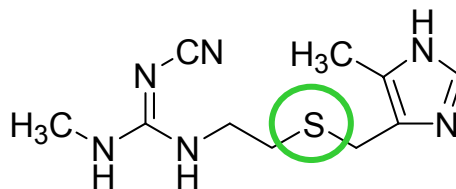

mohou se ale i oxidovat

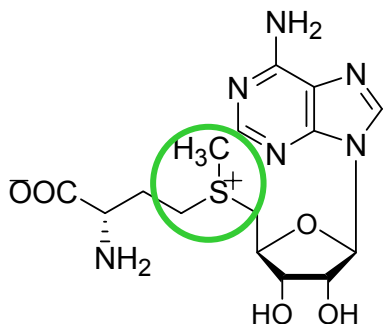
AET
radioprotektivum

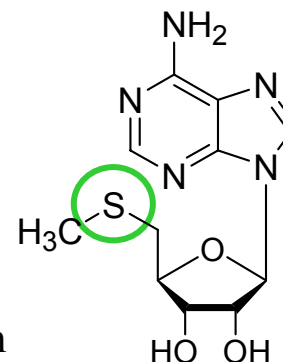
cimetidin
reguluje sekreci žaludečních kyselin

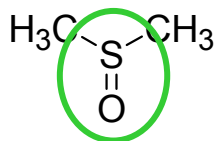
yperit

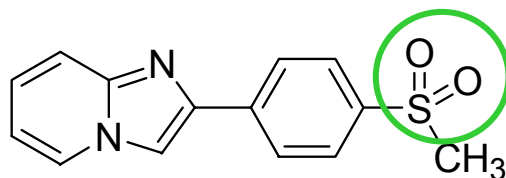
S-adenosylmethionin
donor methylu při
enzymatických transmethylacích

vitamin L2
podporuje
laktaci

dimethylsulfoxid
DMSO
rozpouštědlo

zolimidin
proti žaludečním vředům

... a to je pro dnešek vše.

